

YTTRANDE RÖRANDE INVERKAN PÅ NATURVÄRDEN OCH VÄRDEN FÖR DET RÖRLIGA FRILUFTSLIVET VID GENOMFÖRANDE AV BYGGNATION PÅ FASTIGHETEN ÄNGSHOLM 5:4, SÖDERTÄLJE KOMMUN, MED HÄNSYN TAGEN TILL PLANERADE KOMPENSATIONSÅTGÄRDER

Bakgrund

Bordsjö Skogar AB har ansökt om bygglov för nybyggnation av 25 stycken småhus på Dåderöhalvön, Mörkö, på fastigheten Ängsholm 5:4. Den planerade byggnationen är tänkt att förläggas till en åssträckning som löper i ost-västlig riktning strax norr om Lilla Dåderö, i ett område som domineras av yngre produktionsskogar och kalhyggen. I samband med arbetet att ta fram underlag för planerad nybyggnation har Bordsjö Skogar bland annat initierat en naturvärdesutredning (Enetjärn Natur 2017) och en kulturmiljöanalys (Carlsson & Hoffman 2017). I framtagna naturvärdesutredning anges bland annat hur restaureringsarbete i ytor med igenvuxna hagmarker ska kunna genomföras för att fungera som kompensationsåtgärder till eventuell förlust av naturkapital vid planerad nybyggnation. Dessa åtgärder syftar till att förstärka förekommande naturvärden knutna till hagmarksmiljöerna men också till att förbättra områdets värde för det rörliga friluftslivet (Enetjärn Natur 2017). För att ytterligare belysa effekterna av planerad byggnation och planerade kompensationsåtgärder önskade Bordsjö Skogar AB att ta fram en jämförande skrivelse av hur eventuell förlust av naturvärde vid byggnation förhåller sig till potentiella naturvårdsvinster vid planerade restaureringsinsatser i hagmarksmiljöer. Följande yttrande utgör en sådan jämförelse. Yttrandet har tagits fram av Ola Bengtsson, ekolog, Pro Natura på uppdrag av Fredric Bonde, Bordsjö Skogar AB.

Identifierade naturvärden på Dåderöhalvön

Naturvärdena på Mörkö och Dåderöhalvön är generellt att betrakta som höga eller mycket höga. Naturvärdena är främst kopplade till odlingslandskap, hagmarks- eller parkmiljöer med åldriga solitära lövträd samt rikare lundmiljöer och strandängsmiljöer. Dessutom finns här och var hållmarksmiljöer med tall samt rikkärrsmiljöer vilka representerar höga naturvärden. I landskapet finns också fläckvis hyggen eller barrplanteringar, oftast med täta granbestånd, vilka som regel inte representerar några förhöjda naturvärden. De landskapliga värdena och kulturhistoriska värdena i området har beskrivits mer ingående i Enetjärn Natur 2017 och Carlsson & Hoffman 2017. Naturvärdena har bedömts som så pass höga att Mörkö och Tullgarnsområdet pekats ut som riksintresse för naturvård (Jansson m. fl. 1998/1999). I riksintressebeskrivningen lyfts särskilt värdena till naturbetesmarker, ädellövskogar, strandängsmiljöer och rikkärr fram. På Mörkö har man också identifierat en stor mängd så kallade särskilt skyddsvärda träd – ofta grova ädellövträd (eller tallar) (Länsstyrelsen Stockholm 2017). Dessa representerar också en mycket värdefull naturvårdsresurs på länskapsnivå både i dagsläget och inför framtiden.

Det område, i vilket byggnation har planerats på fastigheten Ängsholm 5:4, utgörs idag av kalhyggen och yngre eller medelålders produktionsskogar. Denna typ av marker hyser som regel inga förhöjda naturvärden över huvud taget. Genomförd nyckelbiotopsinventering har identifierat ett objekt med naturvärde i område där nybyggnation planerats men denna skog

har idag avverkats. I övrigt har inga ytor med högre naturvärden noterats i någon av de inventeringar som genomförts. Enstaka artfynd av så kallade naturvårdsarter har gjorts inom det område i vilket nybyggnation planeras (Enetjärn Natur 2017). Merparten av dessa är gjorda i direkt anslutning till befintlig bebyggelse vid Lilla Däderö medan ett par fynd är gjorda ute i skogsmarken. Dessa är fjällig taggsvamp *Sarcodon imbricatus* och ormbär *Paris quadrifolia*. Båda dessa har använts av Skogsstyrelsen som signalarter under nyckelbiotopsinventeringen. Fjällig taggsvamp växer i granskog medan ormbäret företrar lundmiljöer på lite rikare jordar. Området i vilket nybyggnation planeras kan därmed sägas ha låga till måttliga naturvärden.

Naturvärdena i de områden som kommer att omfattas av restaurerings- och skötselåtgärder, om planerad nybyggnation kommer till stånd, är däremot betydande och till stor del kopplade till förekomst av åldriga lövträd. Ekarna, som delvis förekommer inväxta i annan vegetation, hyser idag rödlistade arter som oxtungesvamp *Fistulina hepatica* (NT), ekticka *Phellinus robustus* (NT), korallticka *Grifola frondosa* (NT), gul dropplav *Cliostomum corrugatum* (NT) och skuggorangelav *Caloplaca lucifuga* (NT). Dessa arter är beroende av äldre ekar – i de flesta fall också ekar i öppna eller halvöppna lägen – för att kunna finnas kvar i framtiden. Vidare finns lundmiljöer med rödlistade svampar som prakttagging *Steccherinum robustus* (VU) och svartöra *Auricularia mesenterica* (NT) eller tallmiljöer med tallticka *Phellinus pini* (NT).

För de arter som är knutna till ek är skötselinsatser såsom bete och/eller röjning (som också föreslås som kompensationsåtgärder för dessa ytor) nödvändiga för att värdena knutna till ek ska kunna finnas kvar på lång sikt. De äldre ekar som finns i dessa ytor i dagsläget kommer utan skötsel, till stor del, att konkurreras ut av annan vegetation och föryngring av ek kommer sannolikt att utebli till största delen. Införande av bete och röjning skulle dock innebära att de krävande arter som noterats i ytorna idag skulle kunna överleva och expandera men också att många av de krävande arter knutna till åldriga ekar som finns i närområdet – bland annat den inom EU uppmärksammade läderbaggen *Osmoderma eremita* – skulle kunna få utökad livsrum och på sikt kunna flytta in i de restaurerade hagmarkerna.

För lundmiljöer med ask och alm eller hällmarksskogar med tall finns inte detta skötselbehov. De arter som förekommer i denna typ av miljöer är mer skuggföredragande och kan trivas så länge det finns god tillgång på död ved och gamla träd. För ask och almlundar finns dock andra typer av hot – almsjuka och askskottsjuka – som kan skapa behov av andra typer av åtgärder på sikt.

Generellt om naturvärden i lövklädda hagmarker

Naturvärden kopplade till trädklädda hagmarker är generellt att betrakta som mycket höga. Dessa, och hur de lämpligen förvaltas, har beskrivits i en lång rad publikationer under de senaste årtiondena. Exempel på viktiga arbeten kan vara Ekstam & Forshed 2000, Vera 2000, Read 2000, Naturvårdsverket 2004, Eriksson 2008, Emanuelsson 2009 och Lonsdale 2013. Nedan sammanfattas de viktigaste faktorerna för biodiversitet i hagmarker med åldriga lövträd samt hur dessa lämpligen förvaltas.

Den viktigaste kombinationen av faktorer som ger trädklädda hagmarker deras mycket höga naturvärden är förekomst av åldriga lövträd uppvuxna i en öppen till halvöppen miljö där denna öppenhet underhålls löpande genom exempelvis bete och/eller röjningar. I sådana miljöer kan ett antal småmiljöer listas vilka sammantaget ger en anmärkningsvärd biodiversitet:

- Döda stam eller grenpartier på de åldriga, levande träden utgör mycket viktiga miljöer för många krävande, vednedbrytande svampar.

- Vednedbrytande svampar skapar i sin tur dödvedsmiljöer eller håligheter, gärna innehållanden mulm, vilka utgör en oerhört viktig miljö för många vedlevande insekter. Merparten av dessa trivs bäst i solbelysta miljöer.
- I de svampangripna partierna bildas också håligheter av olika slag vilka är oerhört viktiga för andra organismgrupper såsom hålhäckande fåglar, fladdermös eller hållevande däggdjur.
- I hagmarksmiljöerna skapar bete eller andra typer av störningar förutsättningar för en rik flora av örter och blommande buskar. I solbelysta miljöer skapar blomningen en rik födokälla av pollen och nektar som även viktig både för de vedlevande insekterna men också för andra typer av insekter såsom fjärilar och vilda bin.
- Insektsrikedomen skapar i sin tur förutsättningar för insektsätande fåglar.
- De åldriga trädens bark fungerar som växtmiljöer för många krävande lavar. Merparten av dessa trivs, liksom de vedlevande insekterna, bäst i solbelyste eller halvskuggiga miljöer men försvinner ofta då beskuggningen av trädstammarna blir för kraftig.
- Betande djur skapar en vegetationsmosaik av kortbetad grässvål och något mer högvuxen ört- eller buskvegetation. Denna mosaik ger i sig utrymmer för en rad olika organismer då den tillhandahåller såväl lämpliga jaktmarker som miljöer som kan ge skydd.
- I betade miljöer skapas ofta förutsättningar för en rad marklevande svampar, dels sådana som drar nytta av kreatursspillning och dels sådana som bildar mykorrhiza med trädens rötter.

Som framgår av ovanstående lista är hagmarksmiljöer i behov av konstant skötsel antingen i form av bete eller i form av röjning, eller ibland båda delarna tillsammans. Många naturvårdare upplever bristen på betesdjur, och den där till kopplade reduktionen av öppna eller halvöppna marker, som ett av de absolut största naturvårdsproblemen i nordvästra Europa idag. I åtgärdsprogrammet för skyddsvärda träd anges också upphörd hävd och igenväxning av kulturlandskapet som ett av de viktigaste hoten mot skyddsvärda lövträd och därmed också mot den biodiversitet som är kopplade till dessa träd och deras miljöer. Mycket stora ansträngningar görs i naturvårdskretsar runtom i landet för att säkerställa beteshävd i värdefulla ängs- och hagmarker. Ibland måste dock bete ersättas med andra skötselåtgärder såsom röjning och/eller slätter. Dessa är ofta acceptabla ur ett naturvårdsperspektiv men inte optimala då flera diversitetsaspekter går förlorade.

Effekter på natur och friluftsvärden vid olika förvaltningsalternativ

Som nämnts ovan hyser det område i vilket nybyggnation är planerad låga till måttliga naturvärden medan det område i vilka restaureringsinsatser är planerade redan idag stor del hyser höga naturvärden. Dessa naturvärden är i många fall kopplade till förekomst av åldriga lövträd i mer eller mindre igenvuxna hagmarksmiljöer där restaureringsinsatser skulle innebära en viktig möjlighet att bevara och utveckla naturvärdena också på längre sikt. Det råder därför inget tvivel om att ett scenario där byggnation sker tillsammans med restaureringsinsatser i hagmarksmiljöer samt avsättande av äldre skogsmiljöer, skulle ge en avsevärd landskaplig vinst för natur- och friluftsvärden jämfört med ett scenario där både byggnation och restaureringsinsatser uteblir. Den ansevärd mängd av krävande arter som finns både i de aktuella områdena på Däderö, men kanske i ännu högre grad i landskapet på Mörkö och Tullgarn i stort, skulle påverkas gynnsamt och möjligheterna att bevara dem på lång sikt skulle avsevärt förbättras. Att få till stånd restaureringsinsatser i hagmarksmiljöer går

också hand i hand, exempelvis med de riktlinjer som redovisas i registerbladet för riksintresset Tullgarn – Mörkö där man anger ”naturvårdsinriktad betesdrift” som en viktig förutsättning för att bibehålla de landskapliga naturvärdena (Jansson m. fl. 1998/1999).

Restaurering och utveckling av värden knutna till hagmarker och äldre skogsmiljöer skulle också ge ansenliga vinster för det rörliga friluftslivet. Denna typ av marker – kanske med särskilt fokus på hagmarker – upplevs ofta som attraktiva och trygga av människor i ett friluftsperspektiv (Naturvårdsverket 2014).

Naturvårdsarbete i större skala bedrivs i Sverige i stort sett uteslutande av nationella, regionala eller lokala myndigheter. Den budget som kan sättas av för detta ändamål är av naturliga skäl begränsad då pengar ska räcka också till en rad andra samhällsliga behov. Detta naturvårdsarbete är naturligvis av yttersta vikt för att bevara arter och miljöer i vårt land. För att detta arbete ska kunna fungera stabilt också på lång sikt finns dock också ett betydande behov av insatser från andra aktörer i samhället för att skapa ett landskap med ett tätt nätverk av miljöer som är lämpliga för krävande arter. I dagens landskap har vi ett relativt glest nätverk av sådana miljöer. Merparten av mellanliggande markavsnitt består ofta av homogena barrplanteringar eller åkermarker, miljöer av relativt lågt habitatvärde för de flesta organismer. I det perspektivet är et mycket viktigt att uppmuntra även privata initiativtagare som visar intresse att bedriva naturvårdsarbete i egen regi. Sådana insatser kommer att utgöra ett mycket viktigt bidrag till bevarandearbetet på landskapsnivå.

Ödenäs 5/2 2018

Ola Bengtsson

Ekolog, Pro Natura

Referenser

- Carlsson, D. & Hoffman, C. 2017: Kulturlandskapsutredning Dåderö Ytterjärna socken, Södertälje kommun. Arendus, Rapport 2017:19.
- Ekstam, U. & Forshed, N. 2000: Svenska Naturbetesmarker, Naturvårdverket förlag.
- Emanuelsson, U. 2009: Europeiska kulturlandskap: hur människan format Europas natur. Forskningsrådet Formas. ISBN 9789154059775.
- Enetjärns Natur AB. 2017: Natur- och skötselplan för Norra Mörkö – Naturfrämjande skogsskötsel och restaurering av gamla ekbeteshagar.
- Eriksson, M. O. G. 2008: Management of Natura 2000 habitats. Fennoscandian wood pastures – 9070. European Commission. Technical report 2008 21/24.
- Jansson, M., Nordin, M. & Carlberg, B: 1998/1999: Registerblad för område av riksintresse för naturvård i Stockholms län – område NRO01033 TULLGARN – MÖRKÖ.
- Lonsdale, D. (ed). 2013: Ancient and other veteran trees; further guidance on management. The Tree Council, London. ISBN 978-0-904853-09-4.
- Länsstyrelsen Stockholm 2017: Särskilt skyddsvärda träd i Stockholms län. Länsstyrelsens rapport 2016:7
- Naturvårdsverket 2004 (rev 2012): Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Rapport 5411.
- Naturvårdsverket 2014: Friluftsliv 2014 – Nationell rapport om svenska folkets friluftsvanor. Rapport 6691.
- Read, H. 2000: Vetern trees: A guide to good management. English Nature, Peterborough. ISBN 1 85716 474 1.
- Vera, F. W. M. 2000: Grazing ecology and forest history. CABI, Oxford, UK.